

УДК 7.071.1Менк

СТОРИНКИ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА МЕНКА

Оксана Сторчай

У статті, що передує публікації спогадів М. Статкевич-Менк, охарактеризовано творчість, викладацьку та організаційну діяльність талановитого майстра пейзажного живопису В. Менка.

Ключові слова: біографія, В. К. Менк, М. Статкевич-Менк, пейзаж, спогади, творчість.

В статье, которая предшествует публикации воспоминаний М. Статкевич-Менк, дана характеристика творчества, преподавательской и организационной деятельности талантливого мастера пейзажной живописи В. Менка.

Ключевые слова: творческая биография В. К. Менка, воспоминания М. Статкевич-Менк.

The article preceding the publication of the M. Statkevych-Menk reminiscences describes the creative work and teaching and organizational activities of the talented master of landscape painting V. Menk.

Keywords: biography, V. Menk, M. Statkevych-Menk, landscape, reminiscences, creative work.

Масова зацікавленість авангардом початку ХХ століття, що спостерігається упродовж кількох останніх десятиліть, відсунула мистецьку спадщину багатьох талановитих художників-реалістів кінця ХІХ – початку ХХ ст. на другий план пошукових інтересів вітчизняних мистецтвознавців. Утім, творчість цих майстрів була невід’ємною частиною культурно-мистецького життя міст і містечок на теренах України, зокрема Києва. Вони брали активну участь у художніх виставках, створенні мистецьких об’єднань, товариств, гуртків, становленні й розвитку регіональних живописних шкіл, мистецької освіти (зокрема в підготовці талановитого юнацтва до вступу в середні та вищі профільні навчальні заклади), формуванні певною мірою художньої критики, думки та смаку публіки, художнього ринку тощо, тобто своєю творчістю і цією своєю діяльністю вони визначали загальний рівень мистецького середовища. Таким художником-реалістом, майстром пейзажу, добрим рисувальником і чудовим викладачем був Володимир Карлович Менк (1856–1920).

Бібліографія художника надзвичайно скромна. Його ім’я віднаходимо переважно в довідковій літературі, як наприклад: «Словник художників України»

[25, с. 149], «Митці України» [17, с. 396], широковідомий «Юбилейный справочник Императорской Академии художеств. 1764–1914» С. Кондакова, де В. Менк значиться як викладач у статті, присвяченій Київському художньому училищу [14, с. 217], а в частині біографічній – «Список русских художников к юбилейному справочнику Императорской Академии художеств» – його імені немає, оскільки він був «вольноприходящим». Згадки про В. Менка віднаходимо і в тогочасних статтях, присвячених оглядам художніх виставок, каталогах музейних збірань, зокрема Третьяковської галереї [5, с. 428], монографії П. Говді та О. Коваленка «Передвижники і Україна» [4, с. 54, 80], виданнях: «Нариси з історії українського мистецтва» (за редакцією В. Заболотного) [18, с. 133], «Страницы прошлого» М. Прахова [20, с. 75], «З історії формування музейної збірки ХІХ – початку ХХ століть» О. Жбанкової [9], «Золотой век художественных объединений в России и СССР» [10, с. 86–87, 303, 308] тощо. На жаль, у вищезазначених працях митцю приділено мало уваги. Цінний матеріал для характеристики творчості та людських якостей В. Менка міститься в епістолярній спадщині В. Серова [2, с. 710–711], М. Нестерова¹,

ОКСАНА СТОРЧАЙ. СТОРІНКИ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА МЕНКА

І. Шишкіна, В. Васнецова, І. Рєпіна [19; 28; 3; 1].

Дотепер єдиним монографічним дослідженням (на правах рукопису) про митця залишається дипломна робота О. Кравчук «Творчість київського художника кінця XIX – початку XX ст. Володимира Карловича Менка» (керівник – Н. Белічко) [16], хоча його творча спадщина заслуговує принаймі на альбом з ґрунтовною вступною статтею. Його високопрофесійні пейзажі, наприклад такі, як «Весняний пейзаж», «Дубки на березі», «Двір» та інші (зберігаються у збірці Національного художнього музею України (далі – НХМУ))², сміливо можна зарахувати до золотого фонду українського пейзажного живопису та графіки. Дотепер немає ґрунтовної монографії про український пейзажний живопис – жанр, у якому яскраво проявилися риси національного мистецтва і стилю, у такій праці творчості В. Менка, безумовно, була б приділена належна увага (ідеться про дослідження на кшталт праць про український портретний живопис В. Рубан [21; 22; 23]).

Доля В. Менка склалася так, що більшу частину свого життя художник прожив у Києві (з 1887 р. і до кінця життя – 1920 р.), де був помітною фігурою в культурному середовищі міста. Акцентуючи в нашій статті саме на київському періоді біографії художника, зупинимося на важливих фактах культурно-мистецької, педагогічної діяльності майстра, охарактеризуємо основні риси його творчості. Для публікації також підготовлено спогади його дочки – Марії Менк-Статкевич [24], живописні, графічні твори і світліни художника, матеріали, більшість із яких уперше вводиться в науковий обіг.

Однією з характерних рис мистецького життя Києва в кінці XIX і особливо на початку XX ст. було утворення товариств, об'єднань художників, близьких за творчими, світоглядними позиціями, з метою організації спільних виставок, популяризації та продажу робіт. Важливу роль у культурно-мистецькому житті міста кінця XIX ст. відіграли перше професійне об'єднання київських художників – Київське товариство художніх виставок³, Київське товариство заохочення мистецтв⁴, Товариство красних мистецтв

(існувало з 1886 р.), Київське літературно-артистичне товариство (1895–1905).

На початку XX ст. у місті утворилася низка мистецьких об'єднань – Київське кустарне товариство (1906–1917), Київське товариство художників релігійного живопису (1908–1918), Товариство художників-киян (1914–1919), «Кільце»⁵ [11], Київський союз художників (1915–1918), Київське товариство художників (1916–1918), Товариство діячів українського пластичного мистецтва (1918–1919), Професійний союз художників⁶ [10, с. 83, 84–85, 87, 88, 89, 201, 238, 296]. В. Менк був членом багатьох товариств, а саме – Товариства пересувних художніх виставок (далі – ТПХВ), Товариства південно-російських художників (далі – ТПРХ), Київського товариства художніх виставок, Київського товариства заохочення мистецтв, Київського товариства художників. Однією з головних сфер діяльності товариств, як наголошувалося вище, було систематичне влаштування виставок і продаж мистецьких творів, що сприяло формуванню художнього ринку, який у Києві тоді тільки зароджувався. Звісно, у Києві проходили виставки не лише товариств. Уже починаючи з 70-х років XIX ст. публіка мала змогу ознайомитися з роботами учнів і викладачів Рисувальної школи М. Мурашка, польських художників, творами вітчизняних і західноєвропейських митців з приватних київських колекцій М. Терещенка, І. Хойновського, М. Юзефовича, Б. Ханенка, В. Тарновського та інших.

В. Менк інтенсивно виставляв свої твори, переважно це були пейзажі, на багатьох вернісажах. Так, наприклад, він активно брав участь у виставках картин Товариства пересувних художніх виставок, а саме – X (1882)⁷; XII (1884)⁸; XIII (1885)⁹; XIV (1886)¹⁰; XV (1887)¹¹; XVI (1888)¹²; XVII (1889)¹³; XVIII (1890)¹⁴; XX (1892)¹⁵; XXXI (1903)¹⁶; XXXIV (1906)¹⁷; XXXVIII (1910)¹⁸ [16, с. 81–82], але на жодній з них не експонувалося більше трьох пейзажів митця. Тому варто зазначити, що хоча виставки передвижників надавали можливість ознайомитися з творами художника чисельній публіці в різних містах, але для участі в них роботи проходили прискіпливий відбір за художнім рівнем, а звідси – й обмеження в кількості (крім того, були

АРХІВ

суперечки між московським і петербурзьким відділеннями пересувних виставок тощо). Однак на київські виставки В. Менк подавав значну кількість своїх творів (не було такого строгого відбору та кількісного обмеження), що сприяло формуванню повнішого уявлення сучасників про творчі засади і досягнення митця.

Пейзажі В. Менка прикрашали експозиції багатьох київських вернісажів (звісно, вони експонувалися й в інших містах), таких як Виставка картин у біржовій залі (Київ, 1890 р.)¹⁹ [16, с. 82]; Перша періодична виставка картин, рисунків (Одеса, 1890 р.)²⁰; Перша виставка Київського товариства художніх виставок (Київ, 1894 р.)²¹ [16, с. 83]; П'ята виставка картин Київського товариства художніх виставок (Київ, 1897 р.)²² [16, с. 83]; Художній салон: Постійна виставка картин і скульптури (Київ, 1900 р.)²³; Третя виставка картин групи художників (Київ, 1910 р.; було представлено 71 твір В. Менка)²⁴; V Виставка картин київських художників (Київ, 1912 р.)²⁵; VI Виставка картин київських художників (Київ, 1913 р.; експонував 44 твори живопису і графіки (рисунки))²⁶; Перша виставка картин у Кременчуці (Кременчук, 1914 р.)²⁷; «Художникам – воїнам» (Вінниця, 1915 р.)²⁸; VII Виставка картин київських художників (Київ, 1915 р.; виставив 11 творів)²⁹; Виставка картин в актовому залі Імператорського університету Св. Володимира (Київ, 1915 р.)³⁰; VIII Виставка картин (Київ, 1916 р.; експонував 11 робіт)³¹; Перша періодична виставка картин, улаштована Київським художнім училищем (Київ, 1917 р.; виставив 14 творів)³²; Осіння виставка картин Київського товариства художників (Київ, 1918 р.; експонував 16 робіт)³³. Також його твори були представлені на міжнародних виставках у Берліні (1902), Лондоні (1911), Венеції (1914).

Варто наголосити, що київська публіка була вихована на мистецтві передвижників і надавала перевагу реалістичному живопису, тому такі виставки, як «Кільце» та «Ланка» не мали великої популярності в Києві [12].

В. Менк мав невелику збірку живопису (подарунки від добре знайомих художників),

яка частково була експонована на Виставці картин і творів старовинного мистецтва, влаштованій київським відділом товариства взаємодопомоги бідним родинам поляків, розорених війною (Київ, 1916 р.), це були картини: «Голова монаха» О. Корзухіна, «Етюд» Є. Волкова, «Вид» І. Шишкіна. До слова, близькими друзями В. Менка були художники Х. Платонов, С. Світославський, В. Галімський, В. Васнецов, особливо тісні стосунки у нього склалися з М. Нестеровим.

Персональна виставка художника відбулася тільки в 1986 році в Національному художньому музеї України (на той час – Державний музей українського образотворчого мистецтва) і була присвячена 130-річчю від дня його народження. Там були представлені твори В. Менка з колекції Музею та приватних зібрань. Ця монографічна виставка вперше дала змогу осягнути масштаб особистості В. Менка, його творчих можливостей, потенцій, шукань і досягнень, майстерності, художності, розуміння суто живописних (фарба, колір, світло, фактура), графічних і композиційних (рисунок, простір та ін.) елементів, його образну систему, світогляд тощо, тобто провести панорамний огляд його творчості, що в сукупності дозволяє визначити місце і значення митця у вітчизняному пейзажному живописі. (На жаль, каталогу виставки не було надруковано). Таким чином, автором статті зроблено досить повне зведення всіх виставок, на яких експонувалися твори В. Менка, з метою не тільки показати активну виставкову діяльність художника, але й для полегшення атрибуційної (наукової) роботи³⁴ дослідників. У Києві він був відомим пейзажистом, багато працював, про що свідчить його участь у багатьох вернісажах.

В. Менк був також талановитим педагогом, любив цю нелегку працю, що-правда, викладання рисунка і живопису в навчальних закладах було єдиним надійним заробітком художників. Він практикував у вечірніх класах Рисувальної школи М. Мурашка (1896–1900), Київському 1-му комерційному училищі (1897–1919) [16; 19; 7], Київській Фундуклеївській жіночій гімназії (1892–1917) [16; 19; 8], але улюбленим його дітищем було Київське художнє учи-

ОКСАНА СТОРЧАЙ. СТОРІНКИ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА МЕНКА

лище (1900–1919 рр.; у 1920 р. КХУ було реорганізовано в Художньо-промислову школу). В. Менк виступив одним з ініціаторів створення цього навчального закладу, «учредителем», підтримував цю установу в найтяжчі часи (1917–1919), працюючи безоплатно. Будучи талановитим педагогом, В. Менк віддавав усі свої сили і знання студентству, а в 1918 році його обрали на посаду директора училища, від якої він відмовився, бо був уже хворою людиною похилого віку. Цікаво, що в 1919 році в училищі було створено десять майстерень: портретну – художника Г. Крушевського³⁵, пейзажно-декоративну – В. Менка, архітектурну – Е. Брадтмана³⁶, майстерню М. Козика³⁷, М. Струнникова³⁸ та ін.

Більшість учнів В. Менка згодом стали відомими художниками, поміж них – Г. Бесєдін (1886–1963), О. Богомазов (1880–1930), Л. Брюммер (1889–1971), О. Волков (1886–1957), М. Донцов (1877–1974)³⁹, О. Екстер (1882–1949), Ф. Коновалюк (1890–1984), І. Мозалевський (1890–1975), Д. Невкритий (1895–1970), Г. Курнаков (1887–1977), О. Осмьоркін (1892–1953), А. Лентулов (1882–1943), Л. Кияніцина (1902–1984), В. Цимбал (1902–1968) та інші. Багатьом художникам В. Менк передав ґрунтовні знання і навички академічного рисунка і живопису. Так, Федір Коновалюк згадував: «Занять в школі⁴⁰ було дуже багато, ставилися цікаві завдання, вимагали добре знати анатомію, перспективу, відчувати колір. Вол. Карлович Менк цікаво викладав рисунок. Всі ми, його учні, намагалися навипередки якнаймога тончіше передати структуру поставленої натури. У Менка було якесь батьківське ставлення до нас. Зокрема мене, запрошував до себе на дачу під Пущою Водицею, так тоді звалася Дача Куліженко. Ми ходили малювати неосяжні Дніпрові далі, ліс, натюрморти квітів» [15, арк. 21 зв. – 22].

У Києві твори В. Менка зберігаються у двох музейних колекціях – у Національному художньому музеї України та Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва України (далі – ЦДАМЛМУ). Першу – складають тридцять чотири живописних твори та чотирнадцять рисунків

(здебільшого це пейзажі), вона є найбільшою серед вітчизняних музейних збірок, якісною і надзвичайно цінною⁴¹.

Про історію формування колекції творів В. Менка НХМУ довідуємося з дипломної роботи О. Кравчук [16, с. 41–42], зокрема про те, з яких приватних збірок вони надійшли. Так, твори художника зі збірок професора А. Собкевича, Г. Горбенка, В. Винниченка, В. Аненкова, О. Гасенка, Д. Гнатюка, А. Коніні, Г. Калити (онук художника), Е. Мацюк-Прахової, О. Миронової, Ф. Лайфер, В. Статкевича, М. Шипова, З. Юшкіної були придбані. Дочка В. Менка подарувала портрет Карла Яковича Менка – батька художника. Дарували Музею твори митця також Б. Козлов, Г. Калита, В. Статкевич.

Музейну колекцію склали роботи, характерні для творчості В. Менка, – лісові (зображення соснового, мішаного і листяного лісів, узлісь, галявин)⁴², а також сільські пейзажі⁴³, краєвиди полів, лугов⁴⁴, нічні⁴⁵ та кримські пейзажі⁴⁶. Є кілька портретів, як правило, художник писав портрети тільки близьких родичів⁴⁷.

У більшості лісових пейзажів В. Менка простежується певна стилістична, технічна і, звісно, тематична спільність із творами його улюбленого вчителя – І. Шишкіна, у цих роботах В. Менк виступає в ролі його послідовника. Він уміло і детально показує життя лісу. Крім того, художник використовує властивий лісовим пейзажам І. Шишкіна композиційний прийом, зрізаючи рамою верхівки дерев, чим досягає враження, що дерева великі й величні. Також у київський період тісні творчі стосунки зі С. Світославським певним чином вплинули на живописну манеру В. Менка.

Створюючи переважно ліричні, настроєві пейзажі, В. Менк майстерно вмів писати натуру в її перехідний період, коли один стан природи змінює інший, він відчував його тонкощі, мінливість тощо. Митець зображав природу в різний час доби та в усі пори року, але найбільше у спадщині художника літніх пейзажів. Це цілком зрозуміло, адже В. Менк інтенсивно працював у період канікул, коли був вільний від викладацької роботи.

APXIB

Спадщину митця склали твори різного художнього рівня, поряд з висококласними роботами були й посередні (що проявилось в композиційній побудові твору, кольоровій, повітряній перспективі).

Художник майстерно володів технікою олійного живопису (за основу брав полотно або картон, часто використовував полотно, наклеєне на картон). Як правило, свої твори В. Менк завжди підписував і часто датував, але були й винятки. Митець надавав перевагу полотнам невеликого розміру, є в нього і подарункові олійні етюдні пейзажі, написані на поштових картках («Колонада», «Місяць зійшов», «Ніч. Дім», «Сходить місяць»; НХМУ). В. Менк також практикував об'єднання своїх творів у серії, наприклад, «Етюди з мандрівки по Криму», «Севастополь», «Бахчисарай», «Георгіївський монастир», «Сімеїз», «Алупка», «Ай-Тодор», «Ялта», «Алушта», «Козьмо-Дем'янівський монастир» та інші.

В. Менк був добрим рисувальником, про що свідчить якісна і чудова колекція рисунків Національного художнього музею України (тематика та сама що і в живописі). Рисунок виконував переважно графітним олівцем, добре володів і технікою акварелі. Привертають особливу увагу його роботи, віртуозно виконані в цій техніці на пленері, в один сеанс. Легкість, наповненість повітрям, сонцем тощо – так можна охарактеризувати, наприклад акварелі «Купальня», «Море» та інші твори із серії «Подорож по Криму» (1894).

Маленька, але цікава і також цінна збірка рисунків та живопису В. Менка зберігається в його особовому фонді (ф. 387, оп. 1) Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України, що була передана онуком художника Г. Калитою. Збірку творів В. Менка склали рисунки родинного будинку і дачі, зображення дерева, портрет художника Якова Михайловича Іконникова, чоловіка рідної сестри В. Менка – Юлії Карлівни, та твори живопису – портрет діда художника – Якова Християновича Менка, портрет М. Іконникова (1878) ⁴⁸.

Отже, коротко охарактеризувати творчість В. Менка можна таким чином: у пей-

зажах 1870–1880-х років він наслідує І. Шишкіна, а впродовж 1890–1910-х років художник виробляє власну образну систему, манеру живопису; багато працює на пленері.

Безперечно, цінними є родинні світлини митця. У ЦДАМЛМУ зберігаються спогади дочки художника Марії Володимирівни Менк-Статкевич (6 травня 1892 – ?) ⁴⁹ про батька [24].

Деякі біографічні дані дочки В. Менка є в листах Миколи Адриановича Прахова (1873–1957). Так, у листі від 19 лютого 1955 року до Тетяни Володимирівни Язевої, онуки М. Мурашка, він пише: «В Липках живет мой друг – Мария Владимировна Менк-Статкевич, которая унаследовала от отца художественный талант, а от матери – украинский юмор и неизлечимую болезнь – “окостенение суставов”. Едва двигается по комнатам на костылях, давно не выходит из дома, но не теряет бодрости духа и всем интересуется. Навещаю её по понедельникам и развлекаю рассказами о художественных новостях и чтением своих воспоминаний или газетных статей. Прочту ей короткое воспоминание о скончавшемся 14/XII друге – Сергее Николаевиче Дурылине» ⁵⁰ [26, с. 103]. Певні відомості про М. Менк-Статкевич містяться також у листі М. Прахова від 10 серпня 1954 року до художника-графіка Романа Федоровича Мельничука (1905–1960): «Мои шансы на поездку по Днепру к вам на несколько дней вылетели в трубу, сегодня в 6 ч. вечера приехала Екатерина Петровна Нестерова ⁵¹ – вдова художника – гостить недели две у Марии Владимировны Менк-Статкевич, и мне (хочеш[ь] не хочеш[ь]) придется быть ее “кавалером” и “экскурсоводом”. По совести говоря – удовольствие слабое. В прошлом “класная дама” Киевского “Института благородных девиц” она и до старости сохранила “благородные” манеры: ходит, как палка (это еще хорошо, могу позавидовать), смотрит и не видно по выражению лица – доходит или нет до ума и сердца все то, что видят глаза, – а на вопросы отвечает односложно “да”, “нет”, “хорошо” – точно заводная кукла. Уверен в том, что легче, легче разговариваться с Мумией жены Фараона какой-нибудь

ОКСАНА СТОРЧАЙ. СТОРІНКИ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА МЕНКА

“XXIV-й династии”, чем с такой “дамой”. Но делать нечего – “назвался груздем (т. е. кавалером) – полезай в кузов”» [27, с. 72].

Про дочку В. Менка також згадував із вдячністю і теплотою Ф. Коновалюк: «Вже в післявоєнні роки дочка Менка Марія Володимирівна Менк-Статкевич подарувала мені голівку дівчинки, робота Платонова, в пам'ять того, що був стипендіатом ім. Платонова» [15, арк. 21 зв.]. До слова, на одному з олійних пейзажних етюдів, написаних на поштових картках, – «Сходить місяць» – є присвята дружині М. Нестерова – Катерині Петрівні: «Пусть эта открытка, папиной работы, напомнит Вам, дорогая Екатерина Петровна, о далеком прошлом, о Киеве и о любящей Вас Марусе. Вид с Балкона нашей дачи»⁵², а на іншому етюді – «Пейзаж з дерев'яними сходами» – присвята М. Нестерову⁵³.

Важливим джерелом для розуміння постаті В. Менка є спогади його дочки М. Менк-Статкевич [24]. Цей матеріал буде опубліковано в одному з наступних чисел нашого видання.

Джерела та література

1. *Бутник-Сиверський Б. С.* Репин и Украина. Письма деятелей украинской культуры и искусства к Репину 1896–1927 г. – Киев : Изд-во АН УССР, 1962. – 210 с.
2. Валентин Серов в воспоминаниях, дневниках и переписке современников : в 2 т. / сост., вступ. ст., коммент. И. С. Зильберштейна, В. А. Самкова. – Ленинград, 1971. – Т. 1. – 717 с.
3. Виктор Михайлович Васнецов. Письма. Дневники. Воспоминания. Суждения современников / сост., вступ. ст. Н. А. Ярославцевой. – Москва : Искусство, 1987. – 496 с. – (Мир художника).
4. *Говдя П., Коваленко О.* Передвижники и Украина. – Киев : Мистецтво, 1978. – 115 с.
5. Государственная Третьяковская галерея : каталог собрания. – Москва : Красная площадь, 2001. – Т. 4 : Живопись второй половины XIX века. – Кн. 1 : А–М. – 528 с. : 1028 ил. – (Серия : Живопись XVIII–XX веков).
6. Графическая комиссия: Протокол 1912 : [Рукопись]. – Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф. 94 (Київське перше комерційне училище), оп. 1, спр. 3179, 3 арк.
7. Дело о служебной деятельности преподавателя Владимира Карловича Менка. Начато 25 февраля 1897 г. – Закончено 1918 г. – ДАК, ф. 94 (Київське перше комерційне училище), оп. 3, спр. 108, 179 арк.
8. Дело о службе преподавателя рисования Фундуклеевской женской гимназии Владимира Карловича Менка. Начато 19 октября 1892 г. – кончено 4 декабря 1917 г. – ДАК, ф. 90 (Фундуклеевская женская гимназия), оп. 1, спр. 1359, 56 арк.
9. *Жбанкова О. Б.* З історії формування музейної збірки XIX – початку XX століть. – Київ : Наукова думка, 2004. – 78 с.
10. Золотой век художественных объединений в России и СССР / сост. Д. Я. Северюхин, О. Л. Лейкинд. – Санкт-Петербург : Изд-во Чернышева, 1992. – 400 с.
11. *Кашуба-Вольвач О.* Київська виставка «Кільце». Нові аспекти до історії експозиції // Мистецтвознавство України : зб. наук. пр. / Інститут проблем сучасного мистецтва НАМ України. – Київ : Музична Україна, 2010. – Вип. 11. – С. 324–330.
12. *Кашуба-Вольвач О.* Неочікуване мистецтво. Історія виставки «Ланка» // Сучасне мистецтво : наук. зб. – Харків : Акта, 2009. – Вип. 6. – С. 266–285.
13. *Коваленко А. Н.* Передвижники и Украина. (Страницы рус.-укр. культ. связей) : [Текст] / А. Н. Коваленко. – Київ : Наукова думка, 1979. – 170 с.
14. *Кондаков С. Н.* Юбилейный справочник Императорской Академии художеств. 1764–1914. [Ч. 1–2]. – Санкт-Петербург : Товарищество Р. Голике и А. Вильборг, [1914–1915] : Ч. 1. [Часть историческая]. (1914). [6], VI, 353 с. с ил.; 20 л. ил., портр.
15. *Коновалюк Ф. З.* Спогади про Лисенка М. В. січень 1983 рік; зошит, рукопис. – Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України, ф. 269 (арх. Коновалюка Ф. З.), спр. 1852, 50 арк.
16. *Кравчук О.* Творчість київського художника кінця XIX – початку XX століття Володимира Карловича Менка : дипломна робота / керівник Н. Белічко ; Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, факультет теорії та історії мистецтва. – Київ, 2008. – 91 с., іл.
17. Митці України : енциклопедичний довідник / за ред. А. В. Кудрицького. – Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1992. – 848 с.
18. Нариси з історії українського мистецтва / за заг. ред. В. Г. Заболотного. – Київ : Мистецтво, 1966. – 669 [3] с. : іл.
19. *Нестеров М. В.* Письма. Избранное. – 2-е изд., перераб. и доп. / сост., вступ. ст., коммент. А. А. Русаковой. – Ленинград : Искусство, 1988. – 534 с.
20. *Прахов Н. А.* Страницы прошлого. – Киев : Держ. вид-во образотв. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1958. – 137 с.
21. *Рубан В. В.* Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX століття / [АН УРСР, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; відп. ред. Д. В. Степовик]. – Київ : Наукова думка, 1986. – 224 с., іл.
22. *Рубан В. В.* Український портретний живопис першої половини XIX століття / [АН УРСР, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського ; відп. ред. Д. В. Степовик]. – Київ : Наукова думка, 1984. – 372 с., іл.
23. *Рубан В. В.* Український радянський портретний живопис. – Київ : Мистецтво, 1977. – 144 с., іл.
24. *Статкевич-Менк М.* Биографические сведения о моем отце, художнике В. К. Менк. 1961 :

АРХІВ

[Машинопис]. – ЦДАМЛМ України, ф. 358 (фонд І. І. Врони), оп. 1, спр. 798, 15 арк.

25. Словник художників України / редкол.: М. П. Бажан (відп. ред.) та ін. ; АН УРСР. – Київ : Голов. ред. Укр. Рад. Енциклопедії, 1973. – 272 с.

26. *Сторчай О.* Листи Миколи Прахова до Тетяни Язєвої, онуки Миколи Мурашка // *Артанія*. – 2013. – Кн. 32–33. – № 3–4. – С. 100–111.

27. *Сторчай О.* Подобиці мистецько-культурного життя Києва з листів Миколи Прахова до Романа Мельничука // *Образотворче мистецтво*. – 2014. – № 3. – С. 69–73.

28. Шишкин Иван Иванович. Переписка. Дневник. Современники о художнике / сост. и вступ. статья И. Н. Шуваловой. – Ленинград : Искусство, 1978. – 463 с. – (Мир художника).

Примітки

¹ Див., наприклад, листи: «№ 88. Нестеров – В. К. Менку, 27 декабря 1891», де він запитує думку Менка щодо своїх ескізів для Володимирського собору; «№ 296. Нестеров – В. К. Менку, 21 января 1897», у ньому згадується про твори Менка, один з яких не прийняли на виставку [19, с. 82–83, 151–152].

² Менк В. К. «Весняний пейзаж», полотно на картоні, олія; НХМУ; «Дубки на березі», 1893 р., картон, олія; НХМУ.

³ Київське товариство художніх виставок (1887–1900). На початку 1893 року в товаристві відбувся розкол, унаслідок якого тридцять молодих художників на чолі з І. Селезньовим вийшли з об'єднання і створили самостійний гурток «весенників».

⁴ Київське товариство заохочення мистецтв (1890–1896). У 1896 році було перейменовано в Київське товариство старожитностей і мистецтв.

⁵ «Кільце» – група художників і однойменна виставка, що відбулася в Києві 1914 року.

⁶ Професійний союз художників, утворений навесні 1918, що було того самого року реорганізовано в Профспілку київських художників «Мистецтво» (1918–1920).

⁷ На Х Виставці ТПХВ 1882 року В. Менк представив два пейзажі – «Березовий ліс», «Ялиновий ліс» [16, с. 81–82].

⁸ На XII Виставці ТПХВ 1884 року художник виставив три пейзажі – «Гроза», «Травневий полудень», «Рання весна» [16, с. 81–82].

⁹ На XIII Виставці ТПХВ 1885 року експонувався один пейзаж В. Менка – «Туман» [16, с. 81–82].

¹⁰ На XIV Виставці ТПХВ 1886 року митець представив два пейзажі – «Квітучий куточок», «Північ» [16, с. 81–82].

¹¹ На XV Виставці ТПХВ 1887 року – пейзаж «Перед грозою» [16, с. 81–82].

¹² На XVI Виставці ТПХВ 1888 року він виставив пейзаж «Річка» [16, с. 81–82].

¹³ На XVII Виставці ТПХВ 1889 року В. Менк представив дві роботи – «Вечір (після дощу)», «Хатка» [16, с. 81–82].

¹⁴ На XVIII Виставці ТПХВ 1890 року експонувався його пейзаж «Весна» [16, с. 81–82].

¹⁵ На XX Виставці ТПХВ 1892 року – «Ліс у повені» [16, с. 81–82].

¹⁶ На XXXI Виставці ТПХВ 1903 року експонувався добре відомий пейзаж «Ранок на болоті», що зберігається в Державній Третяковській галереї [16, с. 81–82].

¹⁷ На XXXIV Виставці ТПХВ 1906 року – два пейзажі «Весна», «По Північній Двіні» [16, с. 81–82].

¹⁸ На XXXVIII Виставці ТПХВ 1910 року – «Рання весна» [16, с. 81–82].

¹⁹ На Виставці картин у біржовій залі (Київ, 1890 р.) були представлені такі його роботи: «Відлига», «Березовий ліс», «Російське село», «Могила Шевченка», «Заросле озеро», «Куточок Малоросії», «Весна», «Водяна лілія» [16, с. 82].

²⁰ На Першій періодичній виставці картин, рисунків (Одеса, 1890 р.) експоновано два пейзажі В. Менка – «Весна», «Російське село».

²¹ На Першій виставці Київського товариства художніх виставок (Київ, 1894 р.) В. Менк представив пейзажі «Узлісся», «Дорога восени», «Хуторець» [16, с. 83].

²² На П'ятій виставці картин Київського товариства художніх виставок (Київ, 1897 р.) експонувалися такі твори В. Менка: «Заплавні луки», «Вид з вікна Комерційного училища», «У лісі», «Ай-Петрі і Хрестова гора», «Під час розливу», «Берег Алушти», «Мис Фіолент», «Над Алуштою», «У скелях Георгіївського монастиря», «Над Чорним морем» [16, с. 83].

²³ На Художньому салоні: Постійна виставка картин і скульптури (Київ, 1900 р.) були представлені такі пейзажі В. Менка: «У Криму», «Берег Алушти», «Алушта», «Мис Фіолент».

²⁴ На Третій виставці картин групи художників (Київ, Миський музей, 1910 р.) В. Менк виставив: «Дрімучий ліс (вечір)», «Лісова гавань у місті. Архангельськ (червнева ніч)», «Північна ніч»; із серії «Етюди з подорожі по Криму» – три роботи під назвою «Євпаторія»; із серії «Севастополь» – «Вхід у бухту (Північна стор.)», «Вид на братську могилу», «Севастополь», «Купання в бухті» (дві роботи під однією назвою), «Чорна ріка», «Інкерманський монастир», «Станція Бельбек», «Бельбекська долина», «Інкерманська скеля»; із серії «Бахчисарай» – «Головна вулиця (базар)», «Вхідні ворота палацу», «Внутрішнє облаштування палацу», «Молитовня Хана», «Веранда гарему», «Мечеть», «Закуток поблизу палацу», «Татарське кладовище»; із серії «Георгіївський монастир» – «Загальний вид», «Берег», «Мис Фіолент», «Серед скель», «По шилах гір», «Над прірвою», «Церква Св. Георгія», «Вид на мармурову балку», «Балаклава»; із серії «Сімеїз» – «Скеля Дива»; із серії «Алупка» – «Ай-Петрі (ввечері)», «Ай-Петрі (опівдні)», «По дорозі до Ай-Петрі», «Майданчик у Воронцовському парку», «Водоспад Уган-Су»; із серії «Ай-Тодор» – «Ластівчине гніздо», «Бухта», «Скелястий берег», «Скеля Монах», «Прибій»; із серії «Ялта» – «Гори (вечір)», «Мол під час бурі», «Берег нижче Масандри»; із серії «Алушта» – «Берег», «Долина», «Над Алуштою», «Кам'янистий берег», «Чатирдаг (вечір)», «Чатирдаг», «На горі Бабуган», «Ранок у горах», «Чорне море», «Чорне море (вечір)», «Чорне море (під час бурі)», «Чорне море (опівдні)»; із серії «Козьмо-Дем'янівський монас-

ОКСАНА СТОРЧАЙ. СТОРІНКИ ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ ВОЛОДИМИРА МЕНКА

тир – «Готель», «Закуток монастиря», «Монастир», «У горах», «Буковий ліс (вечір)», «Лісові гори», «Серед гір», «Гірський струмок», «Ріка Альма», «Гірський струмок», «Узлісся в буковому лісі».

²⁵ На V Виставці картин київських художників (Київ, Педагогічний музей, 1912 р.) експонувалися такі твори: «Туман», «На Дніпрі», «Путівець», «Старі дуби», «Біля озера» та сім рисунків.

²⁶ На VI Виставці картин київських художників (Київ, Педагогічний музей, 1913 р.) В. Менк представив: «Дубовий ліс», «Сосни», «Озеро», «Затока Дніпра», «По річці Тетерів», «Розлив», «Рання весна», «Сірий день», «Болото», «Водяна лілія», «Після дощу», «Поруб», «Осінь», «Дуби» та 30 рисунків.

²⁷ На Першій виставці картин в Кременчуці (Кременчук, 1914 р.) було представлено такі твори: «Сосновий ліс», «Річка Тетерів», «Гора Ай-Петрі», «Гора Вобуган», «Затока Дніпра».

²⁸ На виставці «Художникам – воїнам» (Вінниця, 1915 р.) експонувалися: «Гірський струмок», «Сосновий ліс», «Річка Тетерів».

²⁹ На VII Виставці картин київських художників (Київ, Педагогічний музей, 1915 р.) – «Під хмаркою», «Польова дорога», «Пізня осінь», «Квітучий куточок», «Болото», «Снопки», «Рання весна», «На Дніпрі», «Ялинковий лісок», «Хмара» (власність А. А. Прахової), «Весняний день».

³⁰ На Виставці картин в актовому залі Імператорського університету Св. Володимира (Київ, 1915 р.) виставлялися такі роботи В. Менка: «Ліс у повені» (власність Л. М. Виноградської), «Північна ніч», «Дніпро».

³¹ На VIII Виставці картин (Київ, 1916 р.) експонувалися такі твори: «Перед грозою», «Дубовий ліс», «Вечір у горах Криму», «Опівдні», «Квітуча яблуня», «Весняний розлив у лісі», «Великоруське село», «Пожежа на Ай-Петрі», «Після дощу», «Весняний день», «Куточок саду».

³² На Першій періодичній виставці картин, улаштованій Київським художнім училищем (Київ, Миський музей, 1917 р.) були виставлені такі роботи В. Менка: «Берег Волги», «Рано-вранці», «Тиша», «Сонячний ефект», «Сутінки», «Прибій», «Ліс», «Кримська сосна», «Казбек», «Розлив», «Ввечері», «Букет», «Етюд», «Перелісок».

³³ На Осінній виставці картин Київського товариства художників (Київ, 1918 р.) – «На узліссі», «Сонячний ефект» (власність Н. І. Янковської), «Під вечір» (власність А. Д. С.), «Дуби» (власність А. Д. С.), «Китаєвські далі» (власність А. Д. С.), «Сосновий ліс» (власність А. Д. С.), «Портрет художн. Н. Н. Хохрякова» (власність автора), «Портрет П-ні ***» (власність автора), «Ластівчине гніздо в Криму», «Ай-Петрі в Криму», «Опівдні», «Кавказькі гори», «Мостище на р. Ірпінь», три етуди.

³⁴ Варто зазначити, що каталоги київських виставок початку ХХ ст. не містили зображень творів художників, тому зараз важко визначити про які саме роботи йде мова, якщо немає точних вказівок на це. Наприклад, такими орієнтирами є написи на звороті твору або друковані джерела, зокрема, кольорові листівки з репродукціями найкращих картин виставок,

що їх випускали тогочасні київські видавництва «Глобус», «День», «Друкар», «Українська хата», репродукції в тогочасних періодичних виданнях, фотографії, архівні джерела тощо. Охарактеризувати ці виставки важко, це вимагає великої пошукової роботи, аби встановити які твори експонувалися. У випадку з відомими митцями – простіше, бо в монографіях, присвячених їхній творчості, вказується на яких виставках був представлений той або інший твір маляра, хоча не завжди. Проте чимало експонентів були маловідомими художниками, мистецька спадщина яких не вивчена, а твори – розпоршені по приватним збіркам або принаймні перебувають у музейних колекціях. Щоправда є статті тогочасних художніх критиків, але за схематичним описом твору, оцінкою його художніх достоїнств чи недоліків важко визначити конкретний твір призабутого нині митця.

³⁵ Крушевський Георгій Степанович (1863–1938) – український живописець.

³⁶ Брадтман Едуард Петрович (1856–1918) – український архітектор.

³⁷ Козик Михайло Якимович (1879–1947) – український живописець.

³⁸ Струнников Микола Іванович (1871–1945) – російський і український живописець.

³⁹ Відомий факт з біографії М. Донцова, що саме з ініціативи і клопотання В. Менка митець вступив у Київське художнє училище.

⁴⁰ Ідеться про Рисувальну школу М. Мурашка.

⁴¹ У Музеї твори митця досліджували Є. Давидова, Н. Василькова. Зараз їх вивчають Л. Толстова, Д. Нікітін.

⁴² Наприклад, живописні (олійні) твори В. Менка: «Дубовий ліс», 1871–1877 рр., полотно на картоні, олія; «Ліс» (етюд до картини «Туман»), 1879 р., полотно на картоні, олія; «У лісі», 1879 р., полотно, олія; «Ліс з галявиною», 1882 р., полотно на картоні, олія; «Дубки на березі», 1893 р., картон, олія; «Лісова галявина», 1893–1894 рр., полотно на картоні, олія; «Берізки», картон, олія; «Дубовий ліс», полотно на дикті, олія; «Дуб на галявині», полотно, олія; «Узлісся», полотно на картоні, олія. З рисунків – «Ліс», папір, наклеєний на картон, графітний олівець; «У лісі», папір, графітний олівець тощо.

⁴³ Наприклад, живописні (олійні) – «Двір», полотно, олія; «Пейзаж з дерев'яними сходами», картон, олія; рисунок «Біля воза», папір, олівець.

⁴⁴ Наприклад, «Дорога в полі», 1906 р., картон, олія; «Жито. Пейзаж», картон, олія; «Пейзаж. Луг», полотно на картоні, олія; «Хмари. Степ. Етюд», полотно, олія.

⁴⁵ Наприклад, «Сходить місяць», картон, олія; «Місяць зійшов», картон, олія; «Ніч. Дім», картон, олія.

⁴⁶ Наприклад, «Море», «Гори Криму», «Берег затоки», «Будинок з верандою», «Прибережні скелі», «Купальня» – акварелі з серії «Подорож по Криму» (1894); «Кримське узбережжя», 1896 р., полотно, олія; «Берег Криму», 1897 р., полотно на картоні, олія; «Кримське узбережжя», картон, олія.

⁴⁷ Живопис – «Портрет батька художника Карла Яковича Менка», 1893 р., полотно, олія; графіка – «Портрет дружини художника», папір, наклеєний на картон, вугілля, соус.

APXIB

⁴⁸ Зокрема, рисунки: 1. «Дача в Парголово (під Санкт-Петербургом, архітектор Бруні)» (назва умовна). Папір, графітний олівець. На звороті написи графітним олівцем: «Верхній этаж: спальня, детская, гардеробная, кабинет. Нижний этаж: гостиная, столовая, передняя и коридор с лестницей наверх, кладовая и теплая уборная. Кухня, комнаты для прислуги и кладовая»; «Дача под Ленинградом (Парголово) дача построена отцом в рус. стиле. Строил Архитектор Бруни»; «Рисунок В. Менк». 2. «Будинок Карла Яковича Менка, діда художника, в Маймаксі поблизу Архангельська». Папір, графітний олівець. На звороті рисунок «Дерево» і написи графітним олівцем: «Дом деда на лесопильном заводе, где родилась мама и куда мы приехали из Петербурга в 1886 году. "Маймакса" (в 10 верст[ах] от Архангельска) сад выложен дерев. плитками (болотистая местность)»; «Рисунок Менка». 3. «Портрет

Якова Михайловича Иконникова» (1882). Папір, чорний олівець, білило. Та живописні твори: 1. «Портрет діда художника Якова Християновича Менка» (1878). Полотно, олія. 2. «Портрет Михайла Иконникова» (8 червня 1878 р., на 83-му році життя). Полотно, олія.

⁴⁹ Дружина В. Менка і мати Марії Менк-Статкевич – дворянка Анна Іванівна Кржечковська.

⁵⁰ Дурилін Сергій Миколайович (1877–1954) – релігійний мислитель, письменник, мистецтвознавець, літературознавець.

⁵¹ Нестерова Катерина Петрівна, уроджена – Васильєва (1879–1955), – друга дружина художника М. В. Нестерова.

⁵² Менк В. К. «Сходить місяць», картон, олія; НХМУ.

⁵³ Менк В. К. «Пейзаж з дерев'яними сходами», картон, олія; НХМУ. На звороті напис: «Дорогому Михаилу Васильевичу на память о Киеве и о Марусе. 1938».

SUMMARY

The study of the Ukrainian avant-garde has shovelled the research of works of many talented artists-realists of the late XIXth – early XXth centuries to the back burner. Some of them have been completely disregarded. The creative work of many of these artists was an integral part of cultural and artistic life in towns and cities in Ukraine, particularly in Kyiv. They took an active part in art exhibitions, creating of art associations, societies and clubs, establishing of regional schools of painting, art education, particularly, they participated in training of talented young people in order to enter secondary and higher educational institutions, formation to some extent of art criticism, public tastes and thought, art market, etc.; that is, their creative work and their activities in general determined the overall art environment. Volodymyr Karlovych Menk (1856–1920) was such an artist – a realist, master of landscape, good graphic artist and wonderful teacher. He was an active member of *Peredvizhniki* (*The Itinerants*), the Society of South Russian Artists, Kyiv Society of Art Exhibitions, Kyiv Society of Promotion of Arts, Kyiv Society of Artists, and a lively participant of numerous exhibitions in these societies and the exhibitions abroad, in Berlin (1902), London (1911) and Venice (1914).

His one-man show occurred only in 1986 at the National Art Museum of Ukraine and was devoted to the 130th anniversary of his birthday. The Menk works from the collection of the Museum and private collections were presented there.

V. Menk succeeded to combine active creative work with intensive teaching. He taught drawing and painting at the First Kyiv Commercial College (1900–1917), the Fundukley Girl's High School (1892–1917) but his favourite school, his brainchild, was Kyiv Art School (1900–1920).

In Kyiv, the works of V. Menk are preserved in two museum collections – the Ukrainian National Art Museum and the Central State Archives-Museum of Literature and Arts of Ukraine. The first of them consists of thirty-four paintings and fourteen drawings (mostly landscapes), being the largest among national museum ones, of very high quality and value.

The collection includes works typical of the artist – forest landscapes, rural landscapes, landscapes of fields and meadows, night and Crimean landscapes. There are several portraits as well (usually the artist painted only portraits of close relatives).

We can briefly describe the works of V. Menk like this: he acted as a follower of Shishkin in landscapes in the 1870s–1880s but from 1890s through 1910s the artist had been elaborating his own system of images, style of painting; he worked a lot in the open air.

The Biographical Information on My Father, Artist V. K. Menk (Биографические сведения о моем отце художнике В. К. Менк) offered for publication is a typescript. The text is published with preserving the author's style, spelling, with minor editorial corrections.

Keywords: biography, V. Menk, M. Statkevych-Menk, landscape, reminiscences, creative work.

Продовження в «Студіях мистецтвознавчих», 2016, чис. 2 (54)